

פרשת ויחי | הרב אליעזר קשתיאל

היחידים מתגברים על הטבע

בכורת יוסף ובכורת אפרים

בתחילת הפרשה ישנם שני מפגשים בין יעקב ליוסף. במפגש השני, יוסף מביא אתו את אפרים ומנשה. ישנם שני בירורים המתבררים סביב המפגש עם אפרים ומנשה:

1. בירור ראשון- אפרים ומנשה זוכים למעמד של בנים. הם כבר לא נחשבים כנכדים. אפשר לומר שהשינוי הזה הופך את יוסף לאחד מהאבות. במידה כזו או אחרת יעקב מעלה את יוסף דרגה מבן לאב. לפי הכיוון המרכזי במפרשים, במעמד הזה ניתנת ליוסף הבכורה. בכור מקבל כפול שניים מכל שאר האחים ויוסף זוכה לכך. הוא מקבל שני חלקים, גם שתי נחלות בארץ וגם שני דגלים במסעות.

2. בירור שני- מנשה ואפרים נמצאים על ברכיו של יעקב, ויעקב מסכל את ידיו:

"וַיִּשֶׂם אֶת אֶפְרַיִם לְפָנָי מִנְשָׁה:"

אפרים מקבל את הבכורה, למרות שמנשה הוא הילד הגדול.

אפשר לראות שהבירורים האלו סובבים סביב הבכורה. הבירור הראשון הוא על יוסף שהופך להיות כעין אב, ומקבל חלק כפול כבכור, והבירור השני סובב סביב הבכורה שאפרים מקבל ראשון במקום מנשה. רש"י אומר במפורש שיוסף מקבל את הבכורה²:

"דבר אחר שכס אחד, הוא הבכורה, שיטלו בניו שני חלקים, ושכס לשון חלק הוא, כתרוממו, וחרבה יש לו דומים במקרא, כי תשיתמו שכס (תהלים כא, יג), תשית שונאי לפני לחלקים, אחלקה שכס (שם ס, ח), דרך ירצחו שכמה (הושע ו, ט). איש חלקו, לעבדו שכס אחד (צפניה ג, ט):"

נושא הבכורה הוא נושא מאוד חשוב בספר בראשית. עם ישראל נקרא בני בכור. נתינת הבכורה ליוסף היא הצהרה של יעקב שיוסף הוא הממשיך של המורשת שלו. אפשר להבין שיוסף הוא הבן המייצג את מורשת האבות. אבל מה טיב בכורת אפרים על פני מנשה?

ספר יהושע ממשיך את ספר בראשית

לפי רש"י וחז"ל, בכורת יוסף נשענת על העבר ובכורת אפרים נשענת על העתיד. יעקב רואה את זרעו של אפרים, את יהושע בן נון. אפרים קיבל את הבכורה מפני שממנו יצא מישהו המצדיק את הבכורה. יעקב אומר ליוסף למה הוא נותן את הבכורה לאפרים ולא למנשה³:

¹ ספר בראשית, פרק מ"ח, פסוק כ'.

² רש"י, ספר בראשית, פרק מ"ח, פסוק כ"ב.

³ ספר בראשית, פרק מ"ח, פסוק י"ט.

"וַיֹּאמֶר יְדַעְתִּי בְנֵי יִדְעָתִי גַם הוּא יִהְיֶה לְעַם וְגַם הוּא יִגְדֹּל וְאִוְלָם אֲחִיו תִּקְטֹן יִגְדֹּל מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יִהְיֶה מְלֵא הַגּוֹיִם:"

רש"י על הפסוק שולח אותנו לספר יהושע, למלחמת יהושע עם מלכי הארץ:

"וַאֲלֵם אֲחִיו תִּקְטֹן יִגְדֹּל מִמֶּנּוּ. שעתיד יהושע לצאת ממנו, שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמו, כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון:"

באמצע הקרב בגבעון, יהושע עוצר את השמש מפני שהקרב לא הסתיים:

"וַיִּדְּם הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּרְחַח עָמְדָה עַד יָקָם גּוֹי אִיְבּוֹ הֵלֵא הִיא כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיְשָׁר וַיַּעֲמֵד הַשֶּׁמֶשׁ בְּחֵצֵי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים:"

ספר הישר הוא ספר בראשית. הרעיון של עצירת השמש, כתוב כבר בספר בראשית. יש משהו במושג 'ספר הישר' הקשור מהותית לספר יהושע. חז"ל כורכים את הספרים באופן חזק.

ספר בראשית הוא ספר של יחידים, אין עדיין אומה לעם ישראל (האומה תיבנה רק בספר שמות). לאחר מכן, יש חשיבות להדגיש את האחריות של חיי היחיד גם כאשר תהיה חברה ואומה. יהושע בן נון מתאפיין בכך שגם שכשיש אומה ועם, הוא שומר על זהות היחיד שלו. כשמשעה יעלה להר סיני ועם ישראל במחנה יחגוג סביב העגל, יהושע יחכה באוהל למשה, הוא לא יודע מה קורה למחנה, הוא לא חלק מהסחף הציבורי. יהושע לא עבד לעם ולחברה, הוא שומר על האישיות הפרטית שלו. יש לו אחריות של יחיד, בחירה חופשית של יחיד, בתוך השטח של החברה.

כשמשעה היה המנהיג הוא הקים את האוהל שלו מחוץ למחנה, לפעמים הוא היה במחנה ולפעמים הוא היה באוהל. אבל יהושע בן נון נשאר כל הזמן באוהל:

"וּמִשְׁרָתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון נָעַר לֹא יָמִישׁ מִחוּץ הָאֵהָל:"

יהושע לא מוכן להיגרר לאווירה ציבורית עכורה.

גם בפרשת שלח-לך יהושע לא שייך לחברה. עשרת המרגלים חושבים ואומרים אחרת ממנו, כל העם אומר הפוך ממנו, אבל זה לא מעניין אותו, הוא אפילו לא נאבק בהם. יהושע הוא אדם היודע להיות יחיד בתוך חיי חברה. הוא לא טיפוס סגור, לא נחמד, קיצוני ולא חברותי. להיפך, כשיחפשו מנהיג בפרשת פנחס שיחליף את משה, יהושע ייבחר. הוא יודע לסבול את העם ולהכיל את הרוח של כל אחד ואחד. הוא גמיש, לא עקשן ולא קשה, אבל עמיד נגד הלחץ של החברה.

כשאנו נפרדים מספר בראשית צריך לציין שהספר ממשיך. ברובד הראשון יעקב רואה את יהושע כממשיך של יוסף. יוסף הוא הסיכום של ספר בראשית כספר של יחידים שלא נגררו אחרי החברה, הרי יוסף חי לבד

⁴ רש"י, ספר בראשית, פרק מ"ח, פסוק י"ט.

⁵ ספר יהושע, פרק י', פסוק י"ג.

⁶ ספר שמות, פרק ל"ג, פסוק י"א.

עשרים ושנים שנה בארץ מצררים ללא כל תמיכה ועדיין הוא שמר על הייחודיות שלו. הוא למד מאברהם שהלך כנגד כל העולם, הוא למד מנח שחי הפוך מכל דורו.

מאוד חשוב ליעקב שעיקרון היחידים יימשך לאחר ספר בראשית. חשוב ליעקב שבתוך הכלל יהיו אנשים ישרים האמתיים עם עצמם. חשוב שיקום עם שיהיו בתוכו אנשים השומרים על הבחינה של ספר בראשית, על הייחודיות והזהות העצמית.

לנצח את הטבע

ספר בראשית הוא לא רק ספר של יחידים, הוא מסיים הוא ספר של יחסים בין אדם לבין טבע. בתחילת הספר מתוארת בריאת הטבע, תיאור של מערכות מסודרות, של צומח, דומם וחי, של יבשה וים, של שמש, ירח וכוכבים. אלו כללים מפורטים של מדעי הטבע. אבל ספר בראשית לא עוסק במדעים, רובו של הספר עוסק באנשים שלא נגררו אחרי הטבע שלהם.

על פי הטבע אם שבע שנים רחל מחכה להתחתן עם יעקב ונותנים לו את לאה במקום, היא תכעס, תתרעם ותשבור את הכלים. אבל רחל לא הולכת עם הטבע שלה, היא מוסרת את הסימנים ללאה מפני שהאחוה חשובה לה, לאה חשובה לה, היא לא רוצה את רעת אחותה.

על פי הטבע אם לבן מרמה את יעקב עשרים שנה, יעקב צריך מחוסר ברירה לרמות אותו קצת בחזרה. אבל יעקב ממשיך לעבוד אותו במסירות, ללא שום התחכמות. הרמב"ם אומר⁷ שצריך לעבוד כמו יעקב:

"וְכֵן חָיֵב לְעַבֵּד בְּכָל פְּחוּז שֶׁהָרִי יַעֲקֹב הַצְּדִיק אָמַר כִּי בְּכָל פְּחוּז עֲבַדְתִּי אֶת אַבְיָכָן. לְפִיכָךְ

נָטַל שְׂכָר זֹאת אֲף בְּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד "

על פי הטבע אם אשת פוטיפר מציקה ליוסף בכל יום, בסוף הוא יתפתה ויפול ברשתה. אבל יוסף מחזיק מעמד ולא נופל.

על פי הטבע אם האחים של יוסף הרסו לו את החיים עשרים ושנים שנה, הוא ינקום בהם, אפילו במעט. הדבר הכי טבעי הוא שלפחות יוסף לא יהיה נחמד לאחים, אבל יוסף לא נוקם בהם ולא נוטר בהם.

ספר בראשית מלא באנשים שלא הלכו על פי דרך הטבע. יעקב רוצה להגיד בסיכום התקופה של ספר בראשית שהוא רוצה שיהיה אנשים שימשיכו את העיקרון של התגברות על הטבע.

יהושע בן נון, לא נגרר אחרי החברה ולכן הוא מנצח את הטבע, הוא עוצר את השמש! המהר"ל אומר שהשמש היא מלך הטבע. מי שמנצח את הטבע שלו יכול לנצח את הטבע האמתי. יעקב רואה את יהושע ואומר שהוא מסמל את המשך שלו. הוא נתן ליוסף את הבכורה מפני שהוא אדם שלא נסחף אחרי הטבע, והוא ממשיך את הבחירה באפרים מפני שהוא מזהה את הכישרון המיוחד הזה אצלו, את עולם הבחירה החופשית.

ספר הישר- ספר של ישרים, אנשים המנצחים את האינסטינקט שלהם. אנשים שיש להם בחירה חופשית. הם לא מסתתרים מאחורי המידות והטבע. מאנשים כאלה יצאו דמויות היכולות לעצור את השמש.

המדרש אומר שהשמש טענה כנגד יהושע שהוא לא יכול להורות לה מה לעשות, יהושע נמצא בעולם רק מאה שנים והשמש נמצאת העולם אלפי שנים, היא יותר וותיקה ממנו והצעיר לא יכול להורות לוותיק

⁷ משנה תורה לרמב"ם, ספר משפטים, הלכות שכירות, פרק י"ג, הלכה ז'. על פי ספר בראשית, פרק ל"א, פסוק ו'.

לעצור. יהושע אומר שהוא בן חורין לעומת השמש שהיא עבד ובן חורין מנצח את העבד, החופש מנצח את העבדות. חשוב ללמוד מדעי הטבע, אבל הרבה יותר חשוב ללמוד את כוחה של הבחירה החופשית, הבחירה של האדם יכולה לנצח את הטבע, האדם יכול לשלוט בטבע.

יוסף מסכם את ספר בראשית

ספר בראשית חותר לעיקרון ולייחודיות שיש ליוסף. יהושע יהיה הכובש הגדול ותהיה לו את הזכות לכבוש את ארץ ישראל בזכות שהוא מתגבר על הטבע. יש לנו זכות על ארץ ישראל זכות לקחת מהכנענים את הארץ למרות שהם היו בארץ לפנינו מפני שאנו מתגברים על הטבע. יש צדק בכך שהאבנים ירדו מהשמיים והרגו את המלכים, מפני שאנו מנצחים את השמש, מפני שאנו הבנים של יוסף. יעקב מברך את בני יוסף⁸:

"וַיְבָרֶכֶם בַּיּוֹם הַהוּא לְאִמּוֹר בְּךָ יִבְרַךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשַׁמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה"

סיכול הידיים שיעקב עושה הוא מעשה מובהק שיזכרו אותו לדורות וכולם ידעו את הסיבה. אדם ישר הוא אדם שאין אפשרות להסיט אותו, שהמציאות לא משנה את העקרונות שלו. האחים של יוסף משוכנעים שלאחר מותו של יעקב המציאות תשתנה, שיוסף ינקום בהם, כמו שעשו רצה לנקום ביעקב לאחר מות יצחק⁹:

"וַיֹּאמֶר עֲשׂוּ בְלַבּוֹ יִקְרְבוּ יָמֵי אָבִי וְאֶתְרַגְּהָ אֶת יַעֲקֹב אָחִי:"

האחים נופלים מול יוסף, אבל יוסף אומר שהמציאות המשתנה, לא משנה את אישיותו¹⁰:

"וַעֲתָה אֵל תִּירָאוּ אֲנִי אֶכְלָל אֶתְכֶם וְאֶת טַפְכֶם וַיִּנַּחַם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל לֵבָם:"

לאחר מות יעקב העקרונות מתבטאים במציאות באופן שונה, אבל הם לא משתנים. יוסף לא מתכנן לנקום באחים, זה נוגד את האישיות שלו. יוסף הוא אדם ישר.

יעקב רוצה שכך ניפרד מהתקופה של ספר בראשית, עם הדמות של יוסף. מפני שמתי שבני ישראל יהיו עבדים במצרים וירצו לצאת לחירות, החירות תצמח רק דרך אדם ישר, אדם הממשיך את מורשת האבות, אדם הזוכה להיות יחיד גם במציאות שקשה לשמור בה על הייחודיות שלו.

משה היה אדם יחיד שהלך כנגד הכללים. הוא נאבק על הצדק עם המצרים, הוא נאבק על הצדק בתוך עם ישראל ואפילו הוא נאבק על הצדק עם הרועים שהתנכלו לבנות יתרו. משה הוא איש של האבות בתוך דור של עם. רק דרך האנשים האלו תגיע החירות.

ערכים קודמים לטבע

אדם ישר לא מתיישר עם המציאות ועם החברה, אלא הוא מתיישר עם הקדוש ברוך הוא. אנו ישרים מול ריבוננו של עולם ומול העולם הפנימי שלנו. אדם כובש הוא אדם היודע מה ישר, ועדיין נאלץ להיאבק על

⁸ ספר בראשית, פרק מ"ח, פסוק כ'.

⁹ ספר בראשית, פרק כ"ז, פסוק מ"א.

¹⁰ ספר בראשית, פרק נ', פסוק כ"א.

הישרות שלו. הוא חותר ורוצה להיות אדם לא מושפע מהסביבה. זה לא אומר שצריך להיות מנותקים מהמציאות, צריך להיות מאוד מחוברים למציאות, אבל לא לתת למציאות להגדיר לנו את סולם הערכים.

השמש עוצרת את עצמה. היא מתאימה את עצמה אל יהושע, הוא לא מתאים את עצמו אליה, מפני שהוא הישר בין שניהם. לכן יוסף מבקש שיעלו את עצמותיו לארץ ישראל. העלאת העצמות את המשך ספר בראשית לתוך ספר שמות. הבקשה הזו דואגת שמהו מספר בראשית ילווה אותנו להמשך. חייבים לקחת את השריד הזה מספר בראשית לעתיד.

יש לא מעט קשרים בין יוסף ליהושע. שניהם חיים מאה ועשר שנים. בסוף ספר יהושע כשיהושע מכנס את כל העם בשכם, מסופר על קבורת יוסף. יש לא מעט השוואות בין יוסף ליהושע. מבחינת יעקב יהושע הוא הממשיך של יוסף.

עם ישראל עמדו מול ים סוף. הים הוא הטבע בשיאו ואיתנו, בעצמת המים האדירה שלו. נשאלת השאלה האם אפשר להתגבר על הטבע הגדול הזה ולהיזי את הים¹¹:

"הַיָּם רָאָה וַיִּנְסֵהוּ וַיִּרְדֵּן יוֹסֵף לְאַחֲזֹר:"

הים ראה את הגבורה ואת השליטה בטבע, הוא ראה שיש בעם ישראל את התכונה של יוסף, שעצמות יוסף נמצאים אתנו, והוא נסוג. אנו מנצחים את הטבע.

יש עיקרון אדיר וערך גדול הצריך להתגלות בעולם, וכשאנו מגלים אותו ניצחנו את הטבע. כשזה קורה, עולם הערכים מתגלה והטבע מתכופף לפי רצוננו, לא מפני שהקדוש ברוך הוא נאלץ לשנות את הטבע, אלא מפני שבאמת עולם הערכים יותר חשוב. ככה צריך לחיות, שהערכים קודמים לטבע.

עם ישראל עומדים צפופים ומשתחווים רווחים, זה לא נס של גנאי אלא התגלות של ערך חשוב. עולם הערכים יותר חשוב מהאינסטינקט ומהמציאות המשתנה. בעולם הערכים מתברר מקומו של הטבע. עולם הערכים יותר מרכזי מהטבע. כמו שהתפילה היא יומרה שלנו לשנות את הטבע, אנו מאמינים שעולם הערכים מנהיג את הטבע.

בני ישראל ישתקעו במצרים וילמדו על בשרו כיצד נראית אומה שלא מאמינה בבחירה חופשית. העם המצרי הוא אומה של בית עבדים שהשעבוד לטבע הוא כל מה שממלא אותם. אין אצלם שום דבר חוץ מהטבע. רק ההערצה לטבע ושכרון הטבע, הטבע ואין בלתו. עם ישראל יצטרך לחוות את השלילה הגדולה הזו שהיא ההיפך הגמור ממנו ומתוך כך הוא יברר את המהות שלו האמתית שלו, את החופש, המתבטאת ביציאה ממצרים.

המטרה שלנו היא לא להיות עבדים של הטבע. כל האומות הולכים על פי הטבע ואף אחד לא מתגבר עליו. הם יודעים שיש ערכים בעולם, אך הם נכנעים לטבע ללא מאבק. **המהר"ל** אומר שבכל העמים יש מאבק בין ערכים לטבע, והייחוד של העם המצרי הוא שאין אצלם מאבק בכלל, יש אצלם רק טבע מפני שהם לא מכירים בקיומם של הערכים.

לשלוף את ארון יוסף ממצרים זו התמודדות מאוד קשה למשה, לקחת את הערכים הנמצאים בספר בראשית אתנו ממצרים ובזכות כך להיכנס לארץ ישראל. להצליח לכפות את הטבע לערכים שלנו.

¹¹ ספר תהילים, פרק קי"ד, פסוק ג'.